

פרק אחד עשר

כינון השלטון במדינת ישראל הריבונית

מבוא

מדינת ישראל קמה בתוך סערת מלחמה. למרות התקופה הסוערת וקשיי המלחמה, המדינה הצעירה הייתה צריכה לא רק להילחם על חייה, אלא גם לכונן מוסדות שלטון מסודרים. הצורך ביצירת מדינה יציבה ומסודרת ככל האפשר היה חיוני גם לשמירה על ביטחון המדינה וגם לשמירה על חיים תקינים של אזרחיה.

כל זמן שהארץ הייתה נתונה לשלטון ממשלת בריטניה המנדטורית, נשאה ממשלת המנדט באחריות על המתרחש בארץ בכל התחומים. להנהגת היישוב בתקופת המנדט היו תפקידים חשובים בניהול ענייני חברה, תרבות ואפילו ביטחון. אך אין הדבר דומה לתפקיד של ממשלה. עם הקמת מדינת ישראל, עברה הריבונות, כלומר, השליטה הבלעדית, לידי המדינה החדשה - ועם הסמכות והכוח, הוטלה גם האחריות הבלעדית לחיי האזרחים ולרווחתם על כתפיה של המדינה. על כן, גם בתוך סערת המלחמה, עסקה המדינה החדשה בכינון מוסדות מסודרים, שיוכלו לדאוג גם לעצם קיום המדינה וגם לכל צרכי העם.

שאלה מנחה לספר: כיצד התאמשה הריבונות וצרכיה עם הקמת המדינה?

מושגים מרכזיים:

- צה"ל - צבא ההגנה לישראל
- פרשת אלטלנה
- 'ממלכתיות'
- סטטוס-קוו
- חינוך ממלכתי (וממלכתי-דתי)

סעיפי הפרק:

- סעיף א': כינון מוסדות השלטון
- סעיף ב': הקמת צבא ההגנה לישראל כצבא העם
- סעיף ג': בן גוריון ועיצוב התפיסה הממלכתית

סעיף א. כינון מוסדות השלטון

אלה מנהל אספה: כיצד נוצרה מוסדות השלטון של מדינת ישראל?

ראינו בפרק הקודם איך אחדותו של היישוב היהודי סביב מטרה והנהגה חזקה ומאורגנת היו בין הגורמים העיקריים לניצחוננו במלחמה. ואכן, תוך כדי המלחמה, דאגה הנהגת היישוב לבנות מוסדות בצורה מאורגנת ושלמה ככל האפשר, כדי להבטיח את קיומה של המדינה. לכן אפילו במהלך המלחמה עצמה הייתה חשיבות עצומה לטקסים רשמיים, להקמת מוסדות שלטון ולכתיבה ראשונית של החוקים שעל פיהם אמורה המדינה הצעירה להתנהל. כבר בהכרזת העצמאות הוגדרה מערכת השלטון הזמנית שתנהל את המדינה:

אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט, הלילה, אור ליום שבת ו' אייר תש"ח, 15 במאי 1948, ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה* שתקבע על-ידי האסיפה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948 (כ"ז אלול תש"ח) - תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית, ומוסד הביצוע שלה, מנהלת העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל.

* חוקה - מסמך משפטי מכונן המגדיר את עקרונות היסוד של המשטר במדינה ואת זכויות אזרחיה.

המוסדות הזמניים המוזכרים בהכרזת העצמאות הוקמו עוד קודם לכן, כהכנה להכרזת העצמאות (ב-12 באפריל 1948, ג' בניסן תש"ח). **מועצת העם** (שהחליפה את אספת הנבחרים) מנתה 37 חברים והייתה הרשות המחוקקת הזמנית של מדינת ישראל, עד שהוחלפה בידי **הכנסת**. **מנהלת העם** (שהחליפה את הוועד הלאומי) מנתה 13 חברים והייתה הרשות המבצעת, עד שהוחלפה בידי **הממשלה**. דוד בן-גוריון היה יושב הראש שלה.

הגופים הללו החליפו למעשה את המערכת הפוליטית שהייתה ליישוב בתקופת המנדט (שעליה למדנו בפרק 5), אך היה הבדל אחד ביניהם: המוסדות הזמניים החדשים כללו נציגים גם מקרב אגודת ישראל, שלא הייתה חלק מהמוסדות היישוביים בתקופת המנדט, מכיוון שכעת, משהוקמה המדינה, כל המפלגות הפוליטיות של היישוב היהודי בארץ הפכו לחלק ממנה (שלא כמו בתקופת המנדט, שבה יכלה כל קבוצה להחליט שהיא פורשת ממוסדות כנסת ישראל ומנהלת את ענייניה בעצמה). אגודת ישראל הלא ציונית, שבתקופת המנדט התנגדה לשיתוף פעולה עם המוסדות היישוביים, שינתה את דעתה עם קום מדינה: רוב החרדים ונשותיהם השתתפו בבחירות הראשונות, ונציגיהם היו חברים בממשלה הזמנית ובממשלה הראשונה. עם פרוץ מלחמת העצמאות אף קרא מרכז אגודת ישראל בירושלים

אחת מישיבות הממשלה הזמנית במרכז יושב בן גוריון, ראש הממשלה, שני מימין הוא הרב יהודה לייב מימון, נציג המזרחי, מימין הרב יצחק מאיר לוי, נציג אגודת ישראל

לכלל הגברים החרדים הצעירים בעיר להתגייס למלחמה. נוסף לשינוי העמדה של אגודת ישראל, נחלש כוחם של מוסדות התנועה הציונית. כעת, משהוקמה המדינה, היא לא הייתה כפופה לתנועה הציונית.

בזמן המלחמה הייתה חשיבות רבה לסמכות ההנהגה והחלטותיה, ועל כן הממשלה הזמנית תפקדה כממשלה לכל דבר. אף כי באותה השנה הייתה אמורה להתחלף הממשלה הזמנית בממשלה קבועה ומסודרת, הדבר קרה רק כחצי שנה לאחר מכן.

עוד במהלך מלחמת העצמאות, לפני סיום חתימת הסכמי שביתת הנשק, הושלם תהליך כינון מוסדות השלטון הרשמיים של מדינת ישראל: ב-25 בינואר 1949 נערכו הבחירות הראשונות ונבחרה **אספה מכוננת** שהייתה למעשה **לכנסת** הראשונה של מדינת ישראל. הבחירות הראשונות עוררו עניין רב והתרגשות גדולה. לראשונה מזה אלפיים שנה העם היהודי זוכה לריבונות על עצמו ועל אדמתו. אחוזי ההצבעה בבחירות אלו היו הגבוהים ביותר (כ-87%), מאז עד היום.

לוח מודעות שעליו מודבקות כרזות של המפלגות השונות, לקראת הבחירות הראשונות.

הבחירות הראשונות: ורה ויצמן, אשתו של נשיא המדינה, מצביעה בבחירות הראשונות של מדינת ישראל. חיים ויצמן עומד מאחוריה.

הד לתחושות הציבור מובא ביומנו של הרב משה יקותיאל אלפרט, ר"מ בשיבת עץ חיים ומוכתר (רב מנהיג) שכונות בית ישראל, מוסררה, סנהדריה, מחניים ושנלר:

בשעה 5:35 בבוקר השכם קמנו אני ואשתי ואחי, ר' שמעון לייב, וגיסי, ר' נתנאל סלדוכין, ובני דב. אחרי ששתינו קפה, לבשנו בגדי שבת לכבוד היום הגדול והקדוש הזה. כי "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו". אחרי אלפיים שנות גלות או יותר, אפשר להגיד מששת ימי בראשית ועד היום הזה, לא זכינו ליום כזה, שנלך לבחירות למדינה יהודית ו"ברוך שהחיינו וקיימנו לזמן הזה" [...]

אני ואשתי וגיסי הלכנו לקלפי באזור 10, בית הפועל המזרחי, אשר ברחוב החבשים, ופנקסי הזהות של מדינת ישראל בידינו. בשמחה רבה ועצומה הלכנו את הדרך הקצרה מביתנו [...] כל הדרך אל הקלפי, הלכתי כמו בשמחת תורה אצל הקפות עם ספר תורה, כי פנקס הזהות של ישראל היה בידי. לא היה גבול לאושר והשמחה שהיו לי. בשעה 5:50 באנו לבית הפועל המזרחי, ואנחנו היינו הראשונים [...] השמש הביא את תיבת הקלפי, והיו"ר קרא אותי ואמר "והדרת פני זקן" [...] ברטט של קדושה ובהדרת קודש מסרתי לידי היו"ר את פנקס הזהות שלי וקרא את שמי מתוך הפנקס שלי וספר הבוחרים, וסגן היו"ר רשם את שמי בנייר ונתן לי את מספר 1 [...] מסר לידי מעטפה אחת ונכנסתי לחדר השני, ששם היו מונחים כל הפתקאות מכל הרשימות, וביד רועדת וברגש של קדושה לקחתי פתק אחד מספר ב', רשימת האיחוד הדתי, ושמתי אותה לתוך המעטפה שקבלתי אותה מידי היו"ר, ונכנסתי שוב לחדר הקלפי, והראיתי לכולם כי יש בידי רק מעטפה אחת. והגיע הרגע הכי קדוש בחיי, אותו רגע שלא זכו לו לא האבא שלי ולא הסבא שלי. רק אני בזמני, בחיי, זכיתי לרגע קדוש וטהור כזה. אשרי לי ואשרי חלקי! בירכתי ברכת שהחיינו, ושמתי את המעטפה לתוך תיבת הקלפי. לחצתי את ידי היו"ר והסגן ויתר חברי הוועדה ויצאתי משם. חיכיתי לאשתי, אחי וגיסי, ובשעה 6:28 שבנו הביתה. הלכתי להתפלל, יום חג גדול [...] ביום זה פתחתי דף חדש בחיינו ובהיסטוריה שלנו.

[פ' אלפרט וד' גורן (עורכים), יומנו של מוכתר בירושלים: קורות שכונת בית ישראל וסביבתה בשנים תרצ"ח-תשי"ב (1938-1952) בכתביו של ר' משה יקותיאל אלפרט, 2013, עמ' 173-174]

1. לפי ההלכה אסור לעסוק בענייני חולין לפני התפילה. אם כן, לפי הקטע, מדוע הלך הרב להצביע לפני התפילה?
2. "ביום זה פתחתי דף חדש בחיינו ובהיסטוריה שלנו". הסבירו את הסיבה להתרגשות הגדולה של הרב מפעולת ההצבעה בקלפי.

במקביל להקמת הרשות המחוקקת (הכנסת) והרשות המבצעת (הממשלה), הוקמה גם מערכת בתי המשפט - הרשות השופטת. בניגוד לשתי הרשויות הראשונות, שעל אופי הקמתן והתנהלותן לא הייתה מחלוקת, שכן כמעט הכול הסכימו שאת המדינה יש לנהל בדרך דמוקרטית, על ידי נבחרים העם, בנוגע לרשות השופטת הייתה מחלוקת עקרונית בין הדתיים לבין החילונים. האם מערכת בתי המשפט בארץ צריכה להתנהל כמו בכל מקום בעולם, על פי חוקים אוניברסאליים ומקובלים, או שבמדינת היהודים צריכה מערכת בתי המשפט להתנהל לפי דיני ישראל, לפי חוקי התורה? הרבנים הראשיים לישראל, הרצוג ועוזיאל, שאפו שמוסדות המשפט יכוננו על בסיס תורת ישראל.

בשנת תש"ח, בהרצאה שנשא בטקס הפתיחה ל'מכון למשפט התורה' שהוקם בנשיאותו, התרעם הרב הרצוג:

הנה הושיבו בתי דינים, או בית משפט, עליון ותורת ישראל לא נדרשה, לא נזכרה ולא נפקדה [...] כלום לא היתה מחובתה הראשונה של הממשלה להכריז ולהודיע שכוונתה ומטרתה היא, שישוב משפט התורה לחדש ימיו כקדם, ושממשלת ישראל עתידה לבקש עצה, הדרכה והוראה מפי חכמי התורה בנוגע לתקנות והשלמות הדרושות בשטחים ידועים במשפט התורה, כשיינתן לו תוקף מלכותי?

[הלכה פסוקה: משפט התורה למקורותיו בתלמוד ופוסקים על סדר השולחן-ערוך עם ברור הלכה, מכון הרי פישל, תשכ"ב, עמ' ג']

שאיפתם של הרבנים הרצוג ועוזיאל לא התגשמה. מערכת בתי המשפט בישראל אינה מושתתת על יסודות דיני ישראל. אך בכל זאת, מערכת המשפט בישראל נשענת בחלקה על חוקי התורה: בתי הדין הרבניים נחשבים לחלק ממערכת בתי המשפט, ויש להם זכות פסיקה בלעדית בנושאים הרגישים לעם היהודי, כמו נישואין, גירושין וגירור.

ב-17 בפברואר 1949 ("י"ח בשבט תש"ט) נשבע הנשיא הראשון חיים ויצמן אמונים למדינת ישראל. ויצמן, היה מראשי התנועה הציונית, והיה לו חלק חשוב בהשגת הצהרת בלפור ובהקמת מדינת ישראל. משהוחלט להקים את מוסד הנשיאות, היה זה דבר מתבקש להעניק לו תפקיד נכבד במדינה החדשה, אם כי סמכויות הנשיא הרשמיות מוגבלות, ותפקידו העיקרי הוא ייצוגי.

לסיכום הסעיף:

עוד קודם הקמת המדינה, הוקמו, על בסיס מוסדות השלטון של היישוב מתקופת המנדט, מוסדות שלטון זמניים במדינת ישראל: הזרוע המחוקקת - שנקראה אז **מועצת העם**, והזרוע המבצעת - שנקראה אז **מנהלת העם**. כשנה לאחר מכן נערכו הבחירות למוסדות הרשמיים, שהחליפו את המוסדות הזמניים, וקיימים באותה המתכונת עד היום: הזרוע המחוקקת היא **הכנסת**, והזרוע המבצעת היא **הממשלה**. כמו כן, נבחר **נשיא** למדינה, תפקיד ייצוגי במהותו.

מדינת ישראל שומרת עד היום על המשטר הדמוקרטי שלה. אולי זה נראה לנו מובן מאליה היום, אבל מכל עשרות המדינות הדמוקרטיות שהוקמו באסיה ובאפריקה בעשרים השנים שאחרי מלחמת העולם השנייה, רק הודו וישראל נותרו דמוקרטיות יציבות. נראה כי הדמוקרטיה היציבה במדינת ישראל נובעת מכמה סיבות. הראשונה: גם הקהילות היהודיות בגולה התנהלו מבחינות מסוימות בצורה דמוקרטית. השנייה: הקונגרס הציוני הראשון - אבן הבניין הראשונה בתהליך להקמת מדינת ישראל - התנהל בצורה דמוקרטית. ושלישית: הדמוקרטיה הושרשה כבר בימי המנדט, במוסדות 'המדינה שבדרך'.

ההשבעה לנשיאות בכניין המוסדות הלאומיים.

סעיף ב. הקמת צבא ההגנה לישראל לצבא העם

אלה מנהל ארצות: כיצד ממשלה הריבונית וצרכיה על ידי הקמת צבא ההגנה לישראל (3ה"ל)?

כשבועיים לאחר הכרזת העצמאות, ב-26.5.1948 (י"ב באייר תש"ח), במהלך התנהלות הקרבות, התקבלה החלטה רשמית בנוגע לצבא מדינת ישראל, וכך הוקם צה"ל - צבא ההגנה לישראל. בהחלטה נקבע כי יונהג חוק גיוס חובה על ידי הממשלה הזמנית, בגלל מצב החירום. חיילי הצבא יישבעו אמונים למדינה, לחוקתה ולשלטונות המוסמכים. קיומו של כל כוח צבאי אחר מלבד צה"ל נאסר באופן מוחלט.

להקמת צה"ל קדם גיוס כללי שהוכרז ביישוב החל מאוקטובר 1947 (תש"ח). עד אז הייתה ההגנה הכוח הצבאי המרכזי של היישוב. כשהוקם צה"ל, הוא הוקם למעשה על בסיס ארגון ההגנה וחטיבותיו.

חשיבות הקמת צבא סדיר, אחיד ומאורגן הייתה גדולה לאין שיעור, בעיקר באמצע המלחמה הקשה. משום שאי-אפשר לנהל מלחמה יעילה כשיש קבוצות שונות ומפורדות שנלחמות לפי העקרונות השונים המנחים אותן. יתרה מזו, מדינה שפועלים בה כוחות צבאיים עצמאיים שאינם כפופים למרות השלטונות, אינה מדינה, אלא אוסף אזרחים שנאבקים זה בזה על דעותיהם וצרכיהם.

המשמעות הישירה של פקודת הקמת צה"ל הייתה פירוק המחתרות. בפועל צה"ל המשיך במידה רבה את המבנה של ההגנה, כיוון שהיא הייתה הארגון הגדול ביותר. שתי המחתרות האחרות שולבו בשורות צה"ל. האצ"ל, שהיה ארגון גדול יחסית, השתלב בצה"ל כגדודים שלמים של אנשי האצ"ל, שמפקדיהם היו גם כן אנשי האצ"ל, ואילו אנשי לח"י צורפו לחטיבה 8 המשורינית בפיקודו של יצחק שדה.

חיילי צה"ל באימונים. בתמונה כולט חוסר האחידות בצבעי בגדי החיילים ובצורתם. משום שזמן רב חלף עד שלצבא החדש היו מדים רשמיים ומסודרים. רק לקראת סוף המלחמה התקבלו קצת מדים בתרומות, והחיילים הביאו בגדי חאקי נוחים מהבית.

בירושלים, שרשמית לא הייתה שייכת לשטחי מדינת ישראל (לפי תכנית החלוקה היא הייתה אמורה להיות בשלטון בין לאומי), רק ההגנה הפכה לחלק מצה"ל, והאצ"ל והלח"י המשיכו להילחם באופן זמני כקבוצות נפרדות ועצמאיות, שפעלו תוך שיתוף פעולה ביניהן. אף שהממשלה הזמנית הסכימה לזה, הדבר מראה על חולשה בתחומי שלטונה ובאחדותה של המדינה - ולכן עורר בעיות בהמשך.

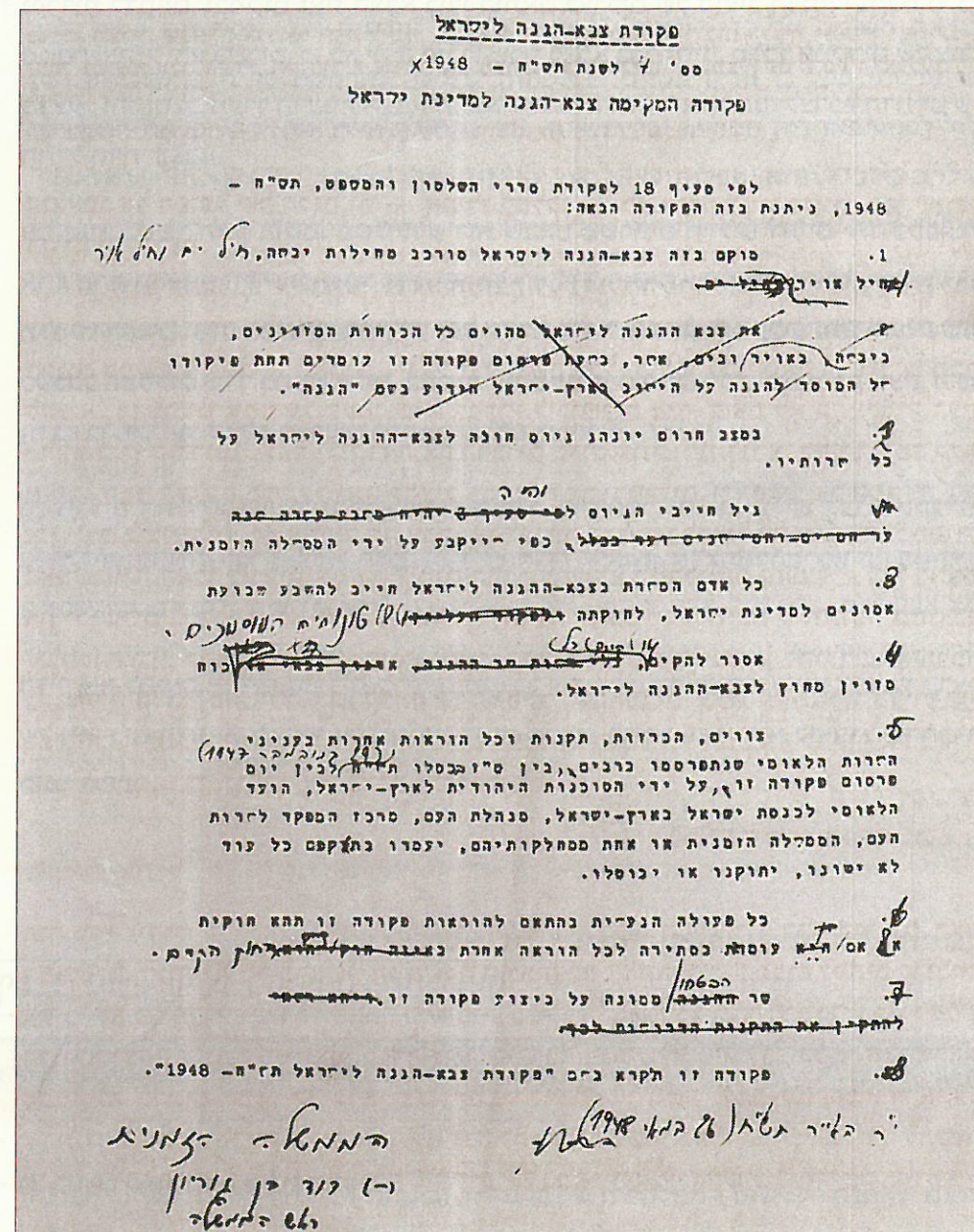
סמל צה"ל - צבא ההגנה לישראל

1. השוו את סמל צה"ל לסמלה של ההגנה המופיע בעמ' 214, ולסמליהם של האצ"ל והלח"י בעמ' 216 ו-252.

א. לסמלו של איזה ארגון דומה סמל צה"ל? ואיזה רמז יש לכך גם בשמו של צה"ל?

ב. לדעתכם, מה הדבר מבטא?

לפניכם הטיוטה הסופית של פקודת הקמת צה"ל, שאושרה בישיבת הממשלה הזמנית בי"ז באייר תש"ח (26 במאי 1948). שימו לב לתיקונים ולמחיקות בכתב ידו של בן גוריון, ראש הממשלה ושר הביטחון.

1. חשבו: מדוע מחק בן גוריון את סעיף מספר 2 המקורי?
2. הסבירו מהי חשיבותו של סעיף 4.

לסיכום הסעיף:

צה"ל הוקם זמן קצר אחרי הכרזת המדינה. משמעות הדבר הייתה פירוק המחתרות וריכוז הכוח הצבאי תחת ריבונות אחת.

כשהוקם הצבא, עלתה השאלה אם להקים יחידות נפרדות לדתיים. בארגון ההגנה היו יחידות נפרדות לדתיים, שפורקו למעשה עם קום המדינה. בסופו של דבר לא הוקמו יחידות נפרדות לדתיים, ובמקום זאת הצבא כולו הותאם לצרכים של החייל הדתי: הוחלט כי כל מטבחי צה"ל יהיו כשרים, כי לא יהיה חילול שבת בצבא בפרהסייה, מלבד במקרים של צורך מבצעי, והוקם גם מערך הרבנות הצבאית, שאחת ממטרותיו היא הדאגה לצרכיו הדתיים של החייל הדתי בצבא.

עם זאת, במשך הזמן הוקמו מסלולי שירות שבהם משרתים חיילים דתיים יחד כקבוצה. אחד מהם הוא מסלול ישיבות ההסדר, שהחל לפעול בראשית שנות החמישים, מסלול שבו תלמידי הישיבה מתגייסים לזמן שירות קצר יותר, ומלבד זאת לומדים שנים נוספות בישיבה, כשכלל המסלול אורך כחמש שנים. במסגרת זו מתגייסים התלמידים לצבא כקבוצה, ודבר זה גם כן מקל על קבלת הצרכים הדתיים שלהם בצבא.

גם חרדים התגייסו בעשורים הראשונות לצה"ל. רוב החרדים שהתגייסו לצבא התגייסו במסגרות נפרדות. כבר ב-1959 הוקם הנח"ל החרדי הראשון, אך מסגרת זו פורקה ב-1974. ב-2002 הוקם הנח"ל החרדי מחדש.

הדיון אם להקים יחידות נפרדות לדתיים ממשיך עדיין לעלות על סדר היום, ונע בין הרצון של החיילים הדתיים לשמור על מסגרת דתית מלאה, לבין רצונם שלא להיבדל מהחברה הישראלית.

סעיף ג. בן גוריון ועיצוב התפיסה הממלכתית

שאלה נוספת: כיצד עיצבה התפיסה הממלכתית של בן גוריון את הריבונות של מדינת ישראל?

ג. הגישה הממלכתית של בן גוריון

המנהיג המרכזי של המדינה בשנותיה הראשונות, שבמידה רבה עיצב את המדיניות שעל פיה התנהלה, היה דוד בן גוריון, שהכריז על הקמתה של המדינה והיה ראש הממשלה הראשון. בן גוריון האמין שהדבר החשוב ביותר בזמן ההוא הוא ארגונה של המדינה. רק כך היא תוכל להתקיים ולהתקדם. חברה מגוונת ומפולגת לא תוכל לעמוד מול אויבים רבים כל כך, מכל העולם, המאיימים עליה. שיטתו מכונה: **ממלכתיות**. מעתה יש רק 'מלך' אחד, שלטון אחד בלבד. שלא כמו בתקופת המנדט, שבה היו קבוצות שהתנהלו לפי רצונן ושיקול דעתן, בניגוד להחלטת מוסדות כנסת ישראל.

גם בנוגע למפלגתו, מפא"י, שמעייניה היו נתונים למעמד הפועלים, דאג בן גוריון שלא תאפיל על הצורך לאחד את כל הגורמים לכדי מדינה ריבונית אחת. הוא טבע את הסיסמה '**ממעמד**

לעם - מפלגתו ושאר המפלגות צריכות להפסיק לעסוק רק באינטרס הצר והאידיאליים המעמדיים, ולפעול לטובת האינטרסים של המדינה, שהיא מעתה הריבונית היחידה.

הדרך ליצירת ממלכתיות כזו, מתוך אחדות, היא שיתוף המפלגות השונות במוסדות המדינה השונים. אך כדי לשמור על האחדות יש להרחיק את המאיימים עליה. לכן, לפי תפיסתו, פעל בן גוריון בשנים הראשונות למדינה להרחקת כל גורם שלדעתו היה עלול לפגוע באחדות המדינה ובריבונותה. כבר בתחילת הדרך הוא קבע כי את הממשלה יש להקים "בלי חרות [מפלגת יוצאי האצ"ל] ובלי מק"י [מפלגה קומוניסטית ישראלית]". כך, לצד הגנה על המדינה היהודית מפני מפלגה לא ציונית כמו מק"י, הוא הדיר מממשלתו את מפלגת 'חרות' הציונית, שממנה סלד וחשש, והשאיר מחוץ לאחדות הממלכתית רבים מבני העם היושב בציון, אף שהיו שותפים לרעיון המדינה היהודית.

הסבר דוד בן גוריון לממלכתיות

אסור לשכוח שטרם היינו לעם נורמלי [...] רובו ככולו של עמנו אינו עדיין מבחינה יהודית אלא אבק אדם, בלי שפה, בלי מסורת, בלי שורשים, בלי זיקה לחיים ממלכתיים, בלי הרגלי חברה עצמאית. אנו [...] נתקלים בחבלי קליטה קשים [...] שהם גם חברתיים ותרבותיים [...] עלינו להתיך גלויות ועדות מרוחקות בתרבויותיהן, ולעצב מחדש אומה אחידה.

[דוד בן גוריון, **ייחוד וייעוד**, תשל"א, עמ' 202]

1. לפי דעתו של בן גוריון, מדוע חשוב ליצור תרבות אחת מאוחדת?
2. חשבו: מה הם יתרונותיה וחסרונותיה של ה"התכה", כפי שמכנה זאת בן גוריון כאן, ועיצובה של אומה אחידה?

היו גם שהתנגדו לגישתו הממלכתית של בן גוריון, וביניהם גם חברי מפלגת מפ"ם, מפלגת הפועלים המאוחדת, שהייתה יריבתה של מפא"י, מפלגתו של בן גוריון (על אף שהייתה באותו הצד הפוליטי), והדגישה במשנתה ערכים סוציאליסטיים. בהמשך הסעיף נראה ציטוט מתוך מסמך של חברי מפלגת מפ"ם שבו הם קובלים על פירוק הפלמ"ח, שהיה אמור להיות לדעתם חיל חלוץ של צבא מעמדי, שבו דגלו.

ג. פירוק המחותרות

הפעולה הרגישה ביותר ביישום רעיון הממלכתיות הייתה פירוק המחותרות והקמת צה"ל. ראינו שצה"ל הוקם כבר בתחילת המלחמה עם מדינות ערב, ב-26 במאי 1948, שהרי אי-אפשר לנהל מלחמה עם מחותרות מפוצלות, שפועלות כל אחת לפי שיטתה.

אלטלנה כוערת מול חוף תל אביב

כדי לחזק את כוחה של מפלגתו מפא"י כמפלגת השלטון, ולמנוע מבגין להיות יריב פוליטי חזק. כלומר, השאלה היא אם בן גוריון פעל בפרשייה זו באופן צודק וסביר, או שמניעים פוליטיים מפלגתיים וגישה בלתי סובלנית כלפי גורמים שונים ממנו דחפו אותו למעשה תוקפני מדי.

בעקבות פרשת אלטלנה פורקו כל הגדודים הנפרדים של אנשי האצ"ל, והם שולבו כיחידים ביחידות השונות של צה"ל.

פרשת אלטלנה

קטע א': גרסת בן גוריון במועצת הממשלה הזמנית, 3.6.1948

תוך הפרת חוקי המדינה והתחייבויותיו [...] הביא אצ"ל לארץ אונייה עם נשק. גם אילו לא הייתה הפוגה מטעם האו"ם, היה העניין הזה חמור למדי, כי אין שום מדינה יכולה לסבול, שאנשים פרטיים או ארגון פרטי יכניסו לארץ, בלי רשות הממשלה, אפילו את הכמות הקטנה ביותר של נשק [...] כי הוא מעמיד בסכנה את המדינה ומכשיר את הקרקע למלחמת אזרחים בקנה מידה רחב. [...] משנודע הדבר למשרד הביטחון, ניתנו הוראות לדרוש מאצ"ל להעמיד את האוניה לרשות הממשלה. [...] כשאצ"ל סירב לעשות זאת וחובתי הייתה ברורה לפני: לשמור על ביטחון המדינה ולבצע את החוק - וידעתי זה לא ייתכן אלא בכוח - הבאתי בכל זאת את העניין לדיון בפני הממשלה [...] הוחלט לרכז במקום את הכוח הצבאי הדרוש, למנוע מאצ"ל את פריקת הנשק מהאוניה ולהעמיד את האוניה לרשות הממשלה.

[בתוך: **בונים מדינה במזרח התיכון**, 2009, עמ' 94]

קטע ב': גרסת מנחם בגין

השמצתם אותנו במשך עשר שנים כי הבאנו [את אלטלנה] כדי להפיל בכוח הזרוע את הממשלה. פרסמתם הודעות צבועות לפיהן האצ"ל הוא שהפר את תנאי הפסקת האש, ומשום כך נאלצה הממשלה להשמיד את הנשק הבלתי חוקי. ולא בושתם לספר את כל אלה ביודעכם כי אתם החלטתם על הבאת האנייה, ואלמלא כך החלטתם - היא לא הייתה באה בכלל.

כתוצאה מהסכמתו של שר הביטחון החלו המומחים שלו והמומחים שלנו לדון על עגינת האוניה, פריקת הנשק וחלוקתו.

יחד עם זאת, למחתרות היה קשה מאוד לוותר על עצמאות הפעולה שלהן, שהורגלו לה מימי המנדט. למרות זאת, האצ"ל קיבל את מרות ההגנה בניהול המלחמה בערב הכרזת העצמאות. המחתרות ויתרו על עצמאותן והשתלבו בצה"ל, אך הן לא שותפו בפקוד העליון כפי שהובטח להן וכפי שחשבו שראוי שיעשה לאור ניסיונם ומסירותם. ולכן עדיין היה מתח. ראינו שבשלב הראשון האצ"ל נותר כגדודים נפרדים בתוך צה"ל, ובירושלים המשיך להתנהל בצורה עצמאית באישור הממשלה. על רקע זה התרחשה ביוני 1948 (סיוון תש"ח), במהלך ההפוגה הראשונה במלחמת העצמאות, כחמישה שבועות לאחר קום המדינה, אחת הפרשות הקשות ביותר בתולדות המדינה - **פרשת אלטלנה**.

אלטלנה הייתה אנייה שנרכשה בארצות הברית בידי האצ"ל ונשאה עליה כתשע מאות עולים מאירופה וכמות רבה מאוד של ציוד ונשק. האנייה יצאה מצרפת לפני ההפוגה הראשונה והגיעה על פי סיכום עם הממשלה לחוף כפר ויתקין לאחר שההפוגה נכנסה לתוקפה, ושם הורדו העולים וגם רוב הנשק. עדיין נותרה מחלוקת בקשר לחלוקת הנשק: האצ"ל דרש שהוא יחלק את הנשק, וחלק מהנשק יגיע לכוח האצ"ל שבירושלים ולגדודי האצ"ל בצה"ל, בעוד שממשלת ישראל דרשה שהנשק כולו יגיע לידיה, בלי אפשרות שליטה של האצ"ל עליו, אך עם הבטחה שחלק מהנשק יגיע ללוחמי האצ"ל בירושלים.

לאחר שהממשלה נתנה לאנייה אולטימטום של 10 דקות בלבד למסור את הנשק, החלו חיילי צה"ל לירות על הספינה. האנייה נמלטה מהחוף, כאשר עליה מנחם בגין, מפקד האצ"ל, וכמאה לוחמי אצ"ל. אלטלנה הפליגה אל חופי תל אביב. על החוף החלו להתאסף לוחמי אצ"ל, שעזבו את גדודיהם בצה"ל בניגוד להוראות הממשלה, והמצב החל להיראות חמור ומסוכן. במקביל נעשו ניסיונות מצד אנשי אצ"ל שעל האנייה להסדיר את הדברים במשא ומתן. בסופו של דבר ירו חיילי צה"ל פגזים מהחוף אל האנייה, ולאחר שהיא נפגעה, והיה חשש שמחסני הנשק שבה יתפוצצו, נטשו אותה אנשי האצ"ל ושחו אל החוף. חיילי צה"ל המשיכו לירות באנשי האצ"ל הנמלטים מהספינה. אלטלנה עלתה באש. בסופו של יום התברר שנהרגו שישה עשר אנשי אצ"ל ושלושה חיילי צה"ל במהלך הקרבות.

פרשת אלטלנה הייתה השיא של המתרחשות בין הקבוצות השונות ביישוב. הפרשה עוררה שאלות קשות, שעד היום לא זכו לתשובה ברורה: האם הפגזת אלטלנה הייתה התגובה הנכונה, שרק בזכותה אוחדו כל הכוחות במלחמה הגורלית להגנה על הארץ - ואולי אם לא הייתה התנהלות כזו, היה גורלה של ארץ ישראל כגורלן של מדינות חלשות רבות, הנתונות תמיד למלחמות אחים וליריבויות פנימיות? או שמא זו הייתה תוצאה הרסנית של מאבקי כוח פוליטיים ומשחקי יוקרה? האומנם היה צורך אמיתי בהפגזת אנייה יהודית בידי יהודים?

ישנם הטוענים שבן גוריון פקד לעשות זאת כדי להגן על ריבונותה האחת של מדינת ישראל, בשם עקרון הממלכתיות - כדי למנוע היווצרות של כוחות צבאיים נפרדים בתוך המדינה. לעומתם, יש הטוענים שמדובר כאן רק במאבק כוח בין בן גוריון לבגין. בן גוריון פעל בתקיפות רבה כנגד האצ"ל, למרות שהוא לא איים על אחדות צה"ל, רק

הפירוק הסופי של האצ"ל לא היה הדבר היחיד שעשה בן גוריון במטרה ליצור אחדות בצה"ל. בן גוריון הורה גם לפרק את הפלמ"ח, שהיה לפני קום המדינה הזרוע הצבאית המובחרת של ההגנה, ונכנס לצה"ל כיחידה העומדת בפני עצמה, שלה חטיבות נפרדות. גם במקרה זה החליט בן גוריון לפרק את היחידה ולשלב את חברי הפלמ"ח כלוחמים מן השורה בצה"ל. ההחלטה נתקלה בתרעומת מצד חברי הפלמ"ח. היו אף מעטים מבין חברי הפלמ"ח שפרשו מצה"ל בעקבותיה. גם כאן התעוררה השאלה, האם זה היה מאבק מוצדק על ריבונותה האחת של מדינת ישראל ועל אחדות כוחה (שכשם שהופנה כנגד הימין בפרשת אלטלנה, הופנה כאן כנגד השמאל), או שמא מאבק כוח מוגזם, אולי לשם החלשתה של מפ"ם, שרוב חברי המטה של הפלמ"ח היו מזוהים עמה?

פירוק הפלמ"ח

מקור א

לחטיבה זו יש אופי מיוחד של שילוב עבודה בלחימה, חיי משק בחיי צבא [...] לפלמ"ח דרך מיוחדת ביחסי מפקד לפקודיו, של הווי וסגנון חיים משלהם, שהתרקמו לא בקסרקטינים [=מחנות צבא], אלא במחנות של הכשרה מגוייסת במשקים [...] הפלמ"ח כיחידה צבאית מיועדת לתפקידים מיוחדים, לתפקידי קומנדו, הדורשים דרגת אימון מיוחדים וכושר העברה מהירה ממקום למקום [...] אנו מזהירים את האחראים לדבר, שירפו ידם מן הפלמ"ח. עוד רבים התפקידים העומדים לפניו. עוד ארוכה הדרך החלוצית. תנו לפלמ"ח להמשיך את דרכו. הוא לא יכזיב!

["האמנם מיותר הוא הפלמ"ח?", בשער (ביטאון החטיבה הצעירה של מפ"ם), מס' 7, 17 ביוני 1948]

מקור ב

אין ספק שהיה הבדל תהומי בין הפלמ"ח לבין ארגוני ה'פורשים'. הפלמ"ח קיבל עליו מרות, והגשים תמיד את הוראות המוסדות המוסמכים. מאבקו השתלב תמיד במאבק הלאומי, על-פי הקו של ההנהגה הלאומית והציונית. לעומתו, ה'פורשים' התקוממו נגד מרות המדינה והתנועה הציונית. יחד עם זאת, במדינה מסודרת לא היה מקום לשום צבא בעל זיקה פוליטית. מבחינה זו ניתן לראות את חיסול אצ"ל, לח"י ופלמ"ח כצדדים של אותו מטבע, כתחנות בדרך לצבא ממלכתי ואחיד.

[מייכאל בר זוהר, בן גוריון - ביוגרפיה. כרך ב, תל-אביב, 1986, עמ' 846]

1. לפי קטע א', מדוע הכותב התנגד לפירוק הפלמ"ח?

2. לפי קטע ב', הציגו את הקשר בין עקרון הממלכתיות ובין פירוק הפלמ"ח.

3. יש הרואים בהחלטה על פירוק הפלמ"ח גם החלטה פוליטית. הסבירו עמדה זו.

שליחיו של שר הביטחון [וראש הממשלה דוד בן גוריון] הציעו למומחים שלנו כי האנייה תבוא לכפר ויתקין. הסכמנו. אשר לחלוקת הנשק, הציענו את ההצעות הבאות, מתוך דיון חפשי שהיה מקובל בינינו כאחים לנשק בימים ההם בכל העניינים: 20% של הנשק לגדוד האצ"ל בירושלים, את השאר יקבלו גדודי האצ"ל בתוך הצבא, על-ידי הצבא, ושאר יחידותיו. שר הביטחון נתן את הסכמתו להצעתנו הראשונה [ש-20% מהנשק יגיע לחברי האצ"ל בירושלים]. אך הצעתנו השנייה [ש-80% מהנשק יגיע לחברי האצ"ל שלוחמים בתוך שורות צה"ל] נדחתה. ומשהוספנו לעמוד עליה, כי צודקת ומוצדקת הייתה, הודיע לנו שליחו של שר הביטחון, כהאי לישנא [בלשון הזו]: אנו מושכים את ידינו מכל עזרה בפריקת הנשק.

זו הייתה ההודעה. לא אחרת. שום התנגדות לבואה של האנייה, או לפריקת נשקה, שום אזהרה. כל מה שקרה לאחר מכן אינו אלא המשך המזימה אשר החילות, מר בן-גוריון, לרקום באותו יום או ימים מספר לפני כן, ביום בו נתת הסכמתך הרשמית המפורשת לבואה של האנייה. [...] הייתי על סיפונה של האנייה הבוערת, הנפגזת שהייתה לקבר-אחים, עד הרגע האחרון, יחד עם ידידי אליהו לנקין, מפקדה של "אלטלנה", ורב-חובלה המופלא מנרו פיין, הורדנו את פצועינו תחת מטר של כדורים ופגזים. בפקודתך ירו בחורים יהודים באנשים פצועים, בהימצאם בים, בנסותם להימלט על נפשם. ההייתה עוד זוועה כזאת בישראל?

איך עמדנו במבחן נורא זה? בלילה ההוא, לאחר רדתנו מן הסיפון שטוף הדמים, קראתי לידידי - עוד מצאתי כוח לקרוא להם: לא תרימו יד על אח [...] כך ניצל עם ישראל ממלחמת-אזרחים איומה...

[מתוך נאומו של מנחם בגין בכנסת, 12 בינואר 1959, דברי הכנסת כרך 25, עמ' 827]

1. כיצד נימק בן גוריון את מדיניותו בפרשת אלטלנה? הסבירו כיצד משתלבים דבריו בהקשר זה עם גישתו ה'ממלכתית' הכללית?
2. כיצד נימק בגין את התנהלות האצ"ל בפרשת אלטלנה? לדעתו, מה גרם לה? מה לדעתו ראוי לציון בהתנהלותו של האצ"ל בפרשה זו?
3. האם לדעתכם למדינה הייתה רשות לקבוע אם האצ"ל ימסור את הנשק לידיה? נמקו את דעתכם.
4. האם לדעתכם הייתה הצדקה להכריע את האנייה בנשק חם, לאחר שהצדדים לא הגיעו להסכמה בדיונים? נמקו את עמדתכם.
5. לדעתכם, האם ניתן להכריע באופן מוחלט בשאלה 'מי צודק' באירועי פרשת אלטלנה? הסבירו מדוע.
6. אם הייתם שם, על האנייה או על החוף, האם לדעתכם הייתם יכולים להכריע בצורה ברורה בשאלה זו? הסבירו את דעתכם.

3. ההסדרות ביחסי דת ומדינה

נקודת מחלוקת טעונה לא פחות, שהיה חשש כבד כי תוכל לפגוע בשלמותה של החברה בישראל, היא סוגיית יחסי הדת והמדינה. מראשיתה של הציונות חברו בה זרמים שונים - ביניהם המבקשים את שיבת ציון כחזון הנביאים ולעומתם השואפים להיות עם ככל העמים ולהקים מדינה חילונית. מדינת ישראל הוגדרה בהכרזת העצמאות כמדינה 'יהודית', ונקבע שיתקיימו בה בחירות ויובטחו בה ערכי החירות והשוויון, כך שלמעשה ההכרזה קבעה שהמדינה היהודית תתנהל כמדינה דמוקרטית. מה זה בעצם אומר? האם ההגדרה 'יהודית' אומרת שהמדינה תתנהל על פי חוקי ההלכה היהודית? האם אימוץ ערכי השוויון והחירות משמעם שלמדינה לא יהיה אופי דתי?

החילונים היו אז רוב בארץ, כפי שניתן ללמוד מתוצאות הבחירות לאספה המכוננת ב-1949, כשמפלגת החזית הדתית המאוחדת, שאיחדה את המפלגות הדתיות, המזרחי, הפועל המזרחי, אגודת ישראל ופועלי אגודת ישראל, זכתה רק ב-16 נציגים מתוך 120 חברי האספה. אך שיבת עם ישראל לארצו נשענה למעשה על חזון הגאולה המסורתית, על התנ"ך ועל התפילות, על החיים הריבוניים היהודיים בארץ ישראל בימי קדם. לכן, למרות שהציבור החילוני היה הרוב, הוא לא היה מנותק מכל אלה. וכך, כדי לפשר בין הצדדים, נעשה ניסיון להסדיר את העניין בזהירות, בניסיון להתחמק מהכרעה ברורה העלולה לגרום להתלקחות המחלוקת. שיטה זו נקראת: דמוקרטיה הסדרית. בדמוקרטיה מסוג זה יש מקום להגיע בשאלות רגישות במיוחד להסדר, ולא להכרעה של הרוב - שתפגע אנושות במיעוט, ובקשר ההדדי בין המיעוט לרוב במדינה. לכן דמוקרטיה הסדרית מתאימה למדינות שבהן יש פערים חברתיים ופוליטיים עמוקים (כמו אצלנו).

הדמוקרטיה ההסדרית בענייני דת ומדינה הונהגה טרם הקמת המדינה, כשנשלח מכתב לראשי אגודת ישראל, המפלגה החרדית הלא ציונית, כדי לנסות להגיע להסדר בנושאים הרגישים הללו. מה שכיוון את התנהלותה של המדינה בקשר ליחסי דת ומדינה, בניסיון להגיע לפשרה הגיונית, היה עקרון הסטטוס-קוו (=המצב הקיים): שמירה על המצב הקיים ככל האפשר, בניסיון להימנע מהתנגשויות וחיכוכים.

מכתב בן גוריון לאגודת ישראל 1947

לכבוד הסתדרות אגודת ישראל העולמית

[...] הנהלת הסוכנות שמעה מפי היו"ר שלה על מבוקשכם בדבר הבטחת ענייני האישות, השבת, החינוך והכשרות במדינה היהודית לכשתקום בימינו.

[...] הקמת המדינה זקוקה לאישור האו"ם, וזה לא ייתכן אם לא יובטח חופש המצפון במדינה לכל אזרחיה ולא יהיה ברור שאין הכוונה להקמת מדינה תיאוקרטית [בשלטון כהני הדת].

במדינה היהודית יהיו גם אזרחים לא יהודים - נוצרים ומוסלמים, וברור שמן ההכרח יהיה להבטיח למפרע שוויון-זכויות מלא לכל האזרחים והעדר כפייה או אפליה בענייני דת או בעניינים אחרים [...]. יחד עם זאת מעריכה ההנהלה את תביעותיכם, והיא יודעת שאלה הם דברים המדאיגים לא רק חברי אגודת ישראל בלבד, אלא רבים משלומי אמוני ישראל שישנם במחנות הציונים ומחוץ לכל מפלגה, והיא מתייחסת בהבנה גמורה לתביעותיכם שהנהלת הסוכנות תודיע לכם מה עמדתה היא בשאלה שהצגתם, ומה היא מוכנה לעשות, במידה שהשפעתה והכרעתה מגעת, למען מלא מבוקשכם בשאלות הנזכרות.

הנהלת הסוכנות מילאה את ידי החתומים מטה לנסח את עמדתה בשאלות אשר נקבתם בשיחתנו והריגו מודיעים לכם בזאת את עמדת הסוכנות:

שבת. ברור שיום המנוחה החוקי במדינה היהודית יהיה יום השבת, כמובן מתוך מתן רשות לנוצרים ובעלי דת אחרת לשבות ביום החג השבועי שלהם.

כשרות. יש לאחוז בכל האמצעים הדרושים למען הבטיח, שבכל מטבח ממלכתי המכוון ליהודים יהיה מזון כשר.

אישות. כל חברי ההנהלה מעריכים את רצינות הבעיה וקשייה הגדולים, ומצד כל הגופים שהנהלת הסוכנות מייצגת, ייעשה כל מה שאפשר למען ספק בנידון זה את הצורך העמוק של שלומי הדת למנוע חלילה חלוקת בית ישראל לשניים.

חינוך. תובטח אוטונומיה מלאה של כל זרם בחינוך [...]. ולא תהיה שום פגיעה מצד השלטון בהכרה הדתית ובמצפון הדתי של שום חלק בישראל. [...]

בכבוד רב

בשם הנהלת הסוכנות היהודית

ד. בן גוריון הרבי י. ל. פישמן י. גרינבוים

[מתוך: יצחק גל-נור, דן אבנן ומירי ביטון (עורכים), משטר מדינת ישראל - ספר מקורות, חלק ב', תשמ"ד, עמ' 179]

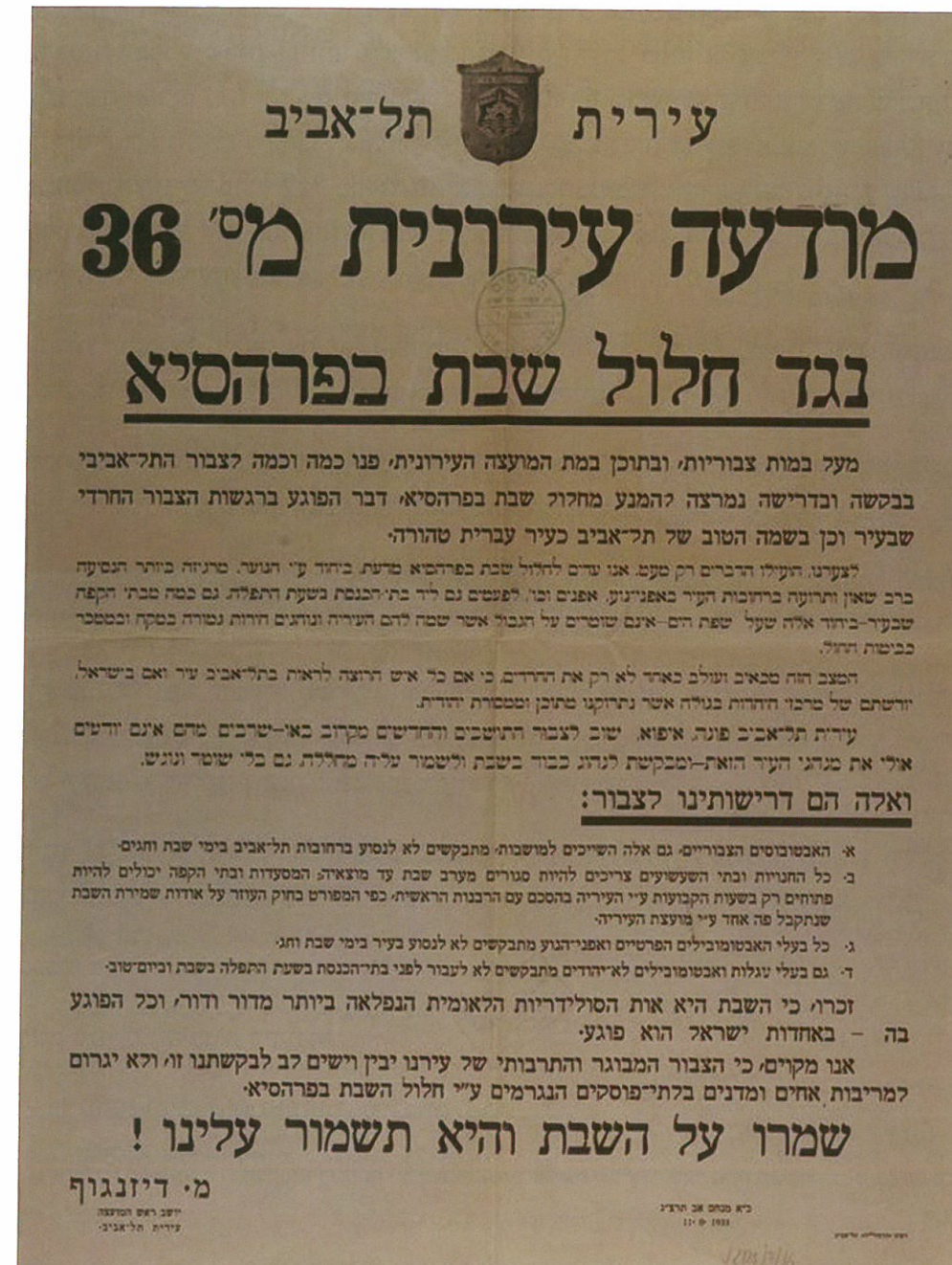

1. פרטו, מה הובטח במכתב לחברה החילונית ומה הובטח לחברה הדתית?

2. כיצד נומקה במכתב חוסר האפשרות להקים מדינה 'תיאוקרטית' (שמתנהלת לפי חוקי התורה), כפי שרצתה אגודת ישראל?

3. הסבירו מדוע הרכב האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל בתקופת המנדט, שעליו למדתם בפרק שישי, לא היה מאפשר להקים מדינה תיאוקרטית.

מודעה שפורסמה מטעם עיריית תל אביב כבר בשנת 1933 (תרצ"ג), הרבה לפני קום המדינה.

ג. הקמת החינוך הממלכתי

תחום נוסף שבו היה צורך באחידות היה החינוך. לפני קום המדינה המפלגות השונות דאגו לחבריהן, ומכיוון שעדיין לא הייתה מדינה רשמית, הן עסקו בתחומים שבדרך כלל מפלגות לא אמורות לעסוק בהם, כמו בריאות, תעסוקה וחינוך (על כך למדתם בפרק 5). על כן, גם החינוך התחלק לשלושה זרמים, לפי המפלגות העיקריות שחלשו על המפה הפוליטית של היישוב: זרם החינוך הכללי, שהתאים לזרם האזרחי הכללי הפוליטי. זרם העובדים, שהתאים לזרם הפועלי הפוליטי. והזרם הדתי, שהתאים למפלגת המזרחי הדתית.

משהוקמה המדינה, האחריות על חיי האזרחים וזכויותיהם עברה לידיה, אך על תחום החינוך המפלגות לא ששו לוותר: הרי זו הדרך להנחלת ערכי המפלגה לדור הבא! אך זו בדיוק הייתה הסיבה שלבן גוריון היה חשוב שהחינוך יהיה בידי המדינה - כדי ליצור אחידות סביב ערכים משותפים, ולבנות חברה מאוחדת בדור הבא, וגם כדי שיהיה אפשר להשפיע על כלל הציבור בדרך החינוכית-חלוצית ולא רק על תלמידי זרם העובדים. נוסף על כך, חשש בן גוריון מההשפעה ההולכת וגוברת של מפ"ם על תלמידי זרם העובדים. חששו מהימין האידיאולוגי התבטא בהוראתו למשרד החינוך, בשנת 1950, לפטר את ד"ר ישראל אלדד (ממנהיגי הלח"י), ממשרתו כמורה לתנ"ך בבית ספר בירושלים (פיטורין שביטל בית המשפט).

הוויכוח היה קשה, וההכרעה הסופית נדחתה עד לשנת 1953 (תשי"ג) - אז נקבע חוק החינוך הממלכתי, שביטל את ההבחנה בין זרם 'העובדים' לזרם 'הכללי' בחינוך. החוק קבע כי החינוך יהיה אחיד והממשלה תפקח עליו (עוד קודם לכן הונהג חינוך אחיד במחנות העולים - על כך ראו להלן בעמ' 349). גם כאן עמד על הפרק מימוש עקרונות הממלכתיות. תומכי החוק ראו הכרח בביטול הזרמים השונים בחינוך, כדי ליצור אחדות בעם, אף שביטול זרמים חינוכיים מסוימים פגע בהנחלת ערכים חשובים. למעשה, הזרם החינוכי היחיד שבוטל היה זרם העובדים. חברי מפ"ם התנגדו לצעד זה, כפי שהתנגדו בשעתם לפירוק הפלמ"ח. גם כאן הם הצטערו על פגיעה בחינוך לערכים ייחודיים - ערכי הסוציאליזם.

אשר לחינוך הדתי, במכתב לאגודת ישראל שצוטט לעיל, שניסח את ההסדר ביחסי דת ומדינה, ראינו כי אחד התחומים המופיע במכתב הוא החינוך - ובנוגע אליו הובטח כי "לא תהיה שום פגיעה מצד השלטון בהכרה הדתית ובמצפון הדתי של שום חלק בישראל". ואכן, עם חקיקת חוק החינוך הממלכתי נקבע כי יהיו בו שני זרמים לחינוך היהודי, החינוך הממלכתי (מ"מ) והחינוך הממלכתי דתי (ממ"ד). נוסף לאלה, הוקם גם זרם נפרד בשביל ערביי ישראל, זרם נפרד בשביל העדה הדרוזית, וזרם עצמאי לציבור החרדי. על החינוך הממלכתי מפקח משרד החינוך, אך בנושאים הקשורים לדת הוא עצמאי, ומתנהל לפי ערכיו (לצורך כך הוקמה מועצת החמ"ד, האחראית על התנהלות החינוך הממלכתי הדתי). וגם בנושא החינוך בולטת הגישה המאחדת, אך עם פשרה בנושאים הדתיים.

1. מהו הנימוק לדרישה לשמור שבת בפרהסיא (=ברשות הרבים, במרחב הציבורי), לפי המודעה?
2. המודעה יצאה ב-1933 מטעם עיריית תל אביב החילונית. האם ניתן למצוא כבר בה את קווי הסכם ה'סטטוס-קוו'?

לסיכום הסעיף:

המדינה החדשה התנהלה על פי הגישה ה'ממלכתית', המאחדת, שדאגה שהממשלה תחלוש על כמה שיותר תחומים. זה היה הרקע לפירוק המחותרות, לפרשת אלטלנה ולפירוק הפלמ"ח. כמו כן נעשה מאמץ לאחד את החינוך - לפחות בבתי הספר הציוניים. החינוך הדתי הציוני מצא את מקומו כאגף בתוך החינוך הממלכתי. ואילו הזרמים הלא ציוניים הוסיפו לשמור על מידה גדולה של אוטונומיה בחינוך, כחלק מעקרונ הסטטוס-קוו, שנועד להסדיר בהסכמה רחבה את יחסי דת ומדינה.

לסיכום הפרק

ראשי מדינת ישראל פעלו כדי לממש את עקרון הריבונות, ולהפוך למדינה ריבונית. מיד עם הכרזת המדינה הוקמו מוסדות השלטון שלה, וזמן קצר לאחר מכן גם צבאה, צה"ל, תוך פירוק המחותרות ולאחר מכן הפלמ"ח. המוביל הבולט של עיקרון זה היה ראש הממשלה בן גוריון.

בן גוריון כרך את רעיון הממלכתיות עם הצורך בהאחדה של העם ושל רשויות המדינה, לפי דגם הישראלי החדש שהאמין בו. אכן, בנושאים דתיים, מדיניות האחדה הובילה לחתירה להסדרים ולפשרות בין הצדדים. בכל הנוגע לסוגיית החינוך, מדיניות ההאחדה של בן גוריון נחלה הצלחה חלקית ביותר - הוקמו ארבעה זרמי חינוך שהמדינה מכירה בהם: ממלכתי, ממלכתי-דתי, ערבי-דרוזי ועצמאי (חרדי).

תאריך הפרק

שאלות לסיכום הפרק:

1. הסבירו במה שונים הרכבם, מעמדם וסמכותם של מועצת העם, מנהלת העם והממשלה הזמנית מאלו של מוסדות השלטון היהודי בארץ ישראל בתקופת המנדט.
2. הסבירו את המחלוקת שהייתה בדבר אופייה הרצוי של מערכת בתי המשפט במדינה.
3. לאור מה שלמדתם בפרק זה ובפרקים 7-10 הציגו שלושה הבדלים בין צה"ל לבין ההגנה.
4. עיינו בספר **מסורת ומהפכות** בעמודים 31-34 וציינו אלו מעקרונות הנאורות באו לידי ביטוי במשטר שהוקם במדינת ישראל.
5. מה היו יתרונות הגישה הממלכתית של בן גוריון ומה היו חסרונותיה? נמקו את תשובתכם.
6. האם אתם סבורים שהפעולות שננקטו בגישה הממלכתית של בן גוריון היו נחוצות? חוו דעתכם לגבי כל אחת מהפעולות: הקמת צה"ל, פירוק המחותרות והפלמ"ח, פרשת אלטלנה, האחדת החינוך.
7. אילו אתגרים מציבה מדינה בעלת אופי חילוני בפני היהודי הדתי?
8. למדנו על קיומו של הסדר הסטטוס-קוו בענייני דת ומדינה. לדעתכם, מה הם יתרונותיו של הסדר זה ומהם חסרונותיו?
9. האם הסדריות פוגעת בדמוקרטיה או מחזקת אותה? נמקו את תשובתכם תוך התייחסות למדיניות ההסדריות ביחסי דת ומדינה בישראל.
10. כיצד לדעתכם המדינה יכולה לשלב, מנקודת מבט תורנית, בין הערכים היהודיים לבין משטר המבוסס על ערכי השוויון והחירות? נמקו את תשובתכם.
11. לדעתכם, האם הכרחי שמדינת ישראל תהיה בעלת משטר דמוקרטי כדי שתוגדר 'מדינת העם היהודי'?
12. במה שונים חייהם של יהודים במדינה יהודית ריבונית מחייהם של יהודים בקהילה יהודית בגולה או בבית לאומי יהודי בארץ ישראל בתקופת המנדט?